

Politieke perspectieven op privacy

Laurine Blonk

Supervisor: Dr. Martien Schreurs

Universiteit voor Humanistiek

Contact: Laurine.blonk@runbox.com

ABSTRACT

De waarde van privacy is een maatschappelijk vraagstuk geworden door recente ontwikkelingen rond big data. Traditioneel wordt privacy begrepen als een vorm van bescherming. Door een politiek-filosofische discoursanalyse van het denken over privacy wil ik het debat verbreden. Bij privacy draait het niet alleen om de vraag wat het beschermt, maar ook wat het mogelijk maakt. Hierdoor kom ik, aan de hand van Berlin en Arendt, tot een ander perspectief op de waarde van privacy, dat de bestaande perspectieven kan aanvullen.

Keywords

Privacy, big data, bescherming, publieke ruimte, Berlin

INTRODUCTIE

"There are to be no more secrets, say the new theorists of surveillance, meaning something quite interesting: that the era in which secrets counted, in which secrets could exert their power over the lives of people (think of the role of secrets in Dickens, in Henry James) is over; nothing worth knowing cannot be uncovered in a matter of seconds, and without much effort; private life is, to all intents and purposes, a thing of the past."

Coetzee - Diary of a bad year (2007, p. 22-23)

Big data

Door de digitalisering van de samenleving ontstaat een steeds grotere stroom aan gegevens van bijvoorbeeld smartphones, browsers en sociale netwerken, maar ook van de toenemende toepassing van sensoren in producten en machines die in verbinding staan met het internet (Kool et al, 2015, p. 17). Op deze manier wordt het doen en laten van personen op steeds meer verschillende manieren gemeten en geregistreerd (Cate et al, 2014).

Het gebruik van deze gegevens wordt 'big data' genoemd, een nieuwe manier van gegevensverzameling en -analyse. Het gaat hierbij niet alleen om de hoeveelheid gegevens, maar ook om het vermogen van software om onverwachte patronen te ontdekken. Bij traditionele data-analyse werd vooraf bepaald voor welk doel gegevens werden verzameld en hoe ze zouden worden geanalyseerd. Slimme software zou nu in staat zijn om waardevolle, nieuwe inzichten te halen uit een willekeurige set van gegevens, mits deze groot genoeg is (Kool et al, 2015). De gedachte is dat bedrijven en overheidsorganen hun dienstverlening hiermee kunnen verbeteren en zorgen voor meer maatwerk, veiligheid, rechtvaardigheid en welvaart (Hallinan et al, 2012; Cohen, 2013; Baghai, 2011; Rengel, 2013). Hoewel er kanttekeningen kunnen worden geplaatst bij

het vertrouwen in deze mogelijkheden (Kool et al, 2015), staat wel vast dat deze datastromen een duidelijke, toenemende rol spelen in de werking van instituties in het Westen (Hallinan et al, 2012), binnen uiteenlopende terreinen als gezondheidszorg, consumentengedrag, terrorisme-bestrijding en politiek (Cate et al, 2014).

Op gespannen voet met privacy

Deze ontwikkeling werd onderwerp van maatschappelijk debat toen Edward Snowden in juni 2013 onthulde dat veiligheidsdiensten toegang hadden tot veel meer persoonlijke gegevens dan dat experts hadden durven vermoeden¹. De omvang van de gegevensverzameling en het gebrek aan controle stuitten op veel weerstand in de publieke opinie.

In het debat dat hieruit ontstond werd duidelijk dat er een spanningsveld was ontstaan tussen de publieke belangen rondom big data en individuele belangen burgers rondom hun privacy. Nationale en internationale overheidsorganen (waaronder het WER en OESO) hebben sindsdien adviezen of rapporten uitgebracht waarin ze dit spanningsveld articuleren en aanbevelingen doen (Kool et al, 2015). De titel van het rapport van het Witte Huis in 2014 is hierin veelzeggend: *'Big Data: Seizing Opportunities, Preserving Values'* (Podesta et al, 2014). Deze titel drukt de benadering uit die ik in de veel van de rapporten terugzie: hoe kunnen we de vruchten plukken én voorkomen dat het ten koste gaat van het recht op privacy? (Kool et al, 2015).

Er worden juridische principes of wetten voorgesteld die deze spanning in meer of mindere mate oplossen (*'Preserving Values'*). Burgers zouden bijvoorbeeld meer controle over hun gegevens moeten krijgen of bedrijven en overheden zouden meer verantwoording moeten afleggen over het gebruik van gegevens (Cate et al, 2014).

Tegelijkertijd worden er maatregelen voorgesteld die de belemmeringen voor big data weg moeten nemen (*'Seizing Opportunities'*). De grootste belemmering zou 'toegang tot gegevens' zijn. Burgers zouden inmiddels huiverig zijn geworden om gegevens beschikbaar te stellen. Er moet daarom meer vertrouwen komen tussen burgers, bedrijven en overheid in het uitwisselen van

¹ Centraal Plan Bureau Policy Brief (april 2014). *Kiezen voor privacy. Hoe de markt voor persoonsgegevens beter kan.* <http://www.cpb.nl/publicatie/kiezen-voor-privacy-hoe-de-markt-voor-persoonsgegevens-beter-kan>

gegevens. Ook daar moet beleid op worden gemaakt (Kool et al, 2015).

De aanbevelingen lijken hierdoor een dubbele boodschap te hebben. De zorgen van burgers rondom privacy worden geadresseerd en misschien weggenomen. Ondertussen moet het vertrouwen van burgers in de datawereld worden vergroot, al dan niet door de zorgen weg te nemen. Kortom: privacy wordt wel erkend als waarde die in de samenleving leeft, maar lijkt niet werkelijk als waarde mee te wegen in de beleidsadviezen zelf.

Het probleem met privacy

Privacy heeft als waarde een lastige positie in dit debat. Er zijn een aantal problemen bij de verdediging ervan:

1. Het beroep op privacy is haaks komen te staan op de mogelijkheden van big data. Big data stelt veel concrete baten in het vooruitzicht, terwijl het beroep op privacy dat niet of nauwelijks kan.
2. Dit probleem van de concreetheid komt ook voor in de opinie van burgers. Ze geven aan dat ze privacy belangrijk vinden, maar kunnen moeilijk verwoorden waarom. Bij andere waarden, zoals bijvoorbeeld veiligheid, lukt ze dit veel beter. Dit komt naar voren bij een studie onder de Nederlandse bevolking (Vedder et al, 2007) en een EU-brede studie (Hallinan et al, 2012). Dit maakt de verdediging van privacy fragiel.
3. Er wordt vooral vanuit juridisch perspectief over privacy gedacht. Hierdoor blijven mogelijk andere waardevolle dimensies van privacy onderbelicht.

Probleemstelling

Om deze problemen rondom de verdediging van privacy te adresseren, wil ik het huidige juridische vertoog aanvullen met een politiek-filosofische discoursanalyse van het denken rondom privacy.

Ik begin met drie verschillende invullingen van privacy die allemaal een beschermende werking articuleren: het klassieke begrip van privacy als recht; de marktopvatting; en de meer recente herdefiniëring van privacy als bescherming tegen de tendens van meetbaarheid en kwantificering. Vanuit de politiek filosoof Berlin begrijp ik deze perspectieven als vormen van negatieve vrijheid, in lijn met de liberale traditie waar het rechtsdenken uit voortkomt. De privéwereld staat los, en moet vrij zijn van inmenging door de overheid of andere machtige partijen in de samenleving. De vraag is echter of dit de enige manier is waarop we de waarde van privacy kunnen begrijpen. Privacy en andere, publieke belangen blijven hier nog namelijk altijd tegenover elkaar staan.

Vanuit de politieke denker Arendt articuleer ik vervolgens een ander perspectief op privacy. Hierbij is privacy een voorwaarde voor het verschijnen in de publieke ruimte en politiek handelen, oftewel positieve vrijheid. De afscherming van het privéleven staat niet op zichzelf, maar maakt het verschijnen in de publieke ruimte mogelijk.

Hiermee verhelder ik de verschillende aannames die in het debat rondom privacy een rol spelen en verruim ik het debat met een politiek-filosofische dimensie. De vraag is niet alleen wie of wat privacy beschermt, maar ook wat het mogelijk maakt.

ONDERZOEK

Privacy als bescherming

Klassieke opvatting

Het eerste perspectief op privacy dat ik bespreek is ook de oudste. De notie 'privacy' ontstond met de opkomst van grote bureaucratieën (Stalder, 2010) die overheidstaken, zoals het innen van belastingen en het uitvoeren van een leer- en dienstplicht, uit gingen voeren met behulp van statistische gegevens van de bevolking (Giddens, 1991). Burgers gingen, nu ze gereduceerd werden tot objectieve kenmerken als leeftijd en geslacht, steeds meer waarde hechten aan hun binnenwereld, die hoogst persoonlijk en los van de buitenwereld zou zijn. Privacy werd gezien als middel om dit innerlijk leven tot bloei te laten komen en te beschermen tegen de toenemende bureaucratische macht van instituties. Het is sindsdien opgenomen in rechtstradities van Westerse landen en in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (Schoeman, 1984).

Deze opvatting over de beschermende werking heeft gaandeweg z'n overtuigingskracht verloren omdat ons mensbeeld is veranderd. We denken nu niet meer dat mensen tot ontplooiing komen door afzondering (Cohen, 2013). Dit zie ik terug in een van de meest lastige kanten van het debat: mensen stellen uit eigen beweging juist veel persoonlijke gegevens beschikbaar op internet, vooral op sociale media (Sarat, 2014). Waar we vroeger dachten dat we tot ons recht kwamen door afzondering, achten we het nu juist beter om zoveel mogelijk in verbinding te zijn met andere mensen, fysiek en virtueel (Stalder, 2010). Hoewel dit klassieke perspectief nog steeds doorklinkt in het huidige debat wanneer we ons beroepen op het recht op privacy, sluit dit perspectief niet meer goed aan op onze huidige context.

Marktperspectief

Een ander perspectief legt de nadruk op individuele controle. Waar privacy in het recht een goed is dat aan burgers toebehoort en dat institutioneel gewaarborgd moet worden, is het bij het marktdenken een product met een bepaalde waarde dat tussen consument en bedrijf uitgeruild kan worden. De gegevens die een consument creëert over zichzelf, bijvoorbeeld door zijn zoekopdrachten, kan de consument gebruiken om te "betalen" voor een (gratis) internetdienst of entertainment. Personen kunnen zelf kiezen of ze hun privacy op deze manier willen afstaan en is ook zelf verantwoordelijk voor de gevolgen hiervan (Coll, 2014).

Privacy is in dit perspectief belangrijk, omdat het de consument beschermt tegen nadelig gebruik van zijn of haar gegevens (Giroux, 2014). Privacy beschermt hier niet de binnenwereld van de consument, maar zijn of haar belangen.

Het is echter de vraag of privacy, opgevat op deze manier, effectief de belangen van consumenten beschermt. Dit perspectief stelt privacy namelijk automatisch in een negatief daglicht. Het beroepen op je privacy suggereert namelijk dat je wat te verbergen zou hebben (Coll, 2014; Solove, 2007) en biedt daarom in de praktijk vaak niet de bescherming die wordt gesuggereerd.

Privacy als culturele niche

Han zijn essay 'De Transparante Samenleving' (2012) lees ik als een hedendaags pleidooi voor privacy dat ik in verschillende variaties terugzie bij andere cultuurkritische auteurs, bijvoorbeeld in Habermas' 'Systeem- versus Leefwereld' (1985) en in Powers' 'Audit Society' (1999). Han stelt dat er sterke krachten zijn die de uiteenlopende domeinen van de samenleving dwingen om 'transparant' te worden: meetbaar, efficiënt en aansprakelijk. Menselijke leefwerelden hebben echter culturele niches nodig waar ze onzichtbaar kunnen zijn, omdat er anders iets wezenlijks verloren gaat.

Het pleiten voor deze onzichtbaarheid vat ik op als een perspectief op privacy: het nicheperspectief. In dit perspectief zorgt privacy voor bescherming tegen de toenemende transparantiedwang. Hier zijn het geen individuen die beschermd worden, zoals bij het klassieke perspectief, maar leefwerelden en betekenissen. In tegenstelling tot het klassieke en het marktperspectief lijkt dit een verhelderende en hedendaagse visie op de beschermende werking van privacy.

Negatieve en positieve vrijheid

Deze verschillende opvattingen van privacy draaien allemaal rondom een bepaalde vorm van bescherming. Deze nadruk op bescherming kan ik duiden met begrip 'negatieve vrijheid' van de politieke filosoof Isaiah Berlin (1958). Hierbij draait het om 'vrijheid van': bescherming tegen inmenging of druk van buitenaf.

Deze invulling van vrijheid is sterk verankerd in de liberale traditie, waarbij het individu tegen teveel macht van de overheid beschermd moet worden. Ook het denken in rechten, en dus ook het recht op privacy, is sterk verankerd in deze traditie. Daarom is het niet verrassend dat privacy, in zijn verschillende gedaantes, nog altijd als bescherming van een bepaald privé-domein (persoonlijk, eigen belangen of als culturele niche) tegenover de dominante krachten in de samenleving wordt begrepen. Bij dit perspectief blijft echter de spanning waar ik het artikel mee begon even aanwezig: de publieke belangen van big data moeten nog steeds worden afgewogen tegen de privébelangen die worden verdedigd met het beroep op privacy. In de kern zou dat wat belangrijk of waardevol is, en wat verdedigd moet worden, los staan of zelfs haaks staan op de samenleving en wat daarin belangrijk of waardevol is.

Vanuit Berlin stel ik mijzelf de vraag of er ook een andere manier is om naar privacy te kijken. Door de vraag te verleggen naar 'positieve vrijheid', oftewel 'vrijheid om te', kom ik uit bij de denker Arendt.

Privacy als voorwaarde

Bij Hannah Arendt (1958) vind ik een heel ander soort perspectief. In Arendt's fenomenologische analyse is privacy op zichzelf genomen niet interessant, maar vormt het de voorwaarde om als uniek mens te verschijnen in de publieke ruimte en van daaruit iets nieuws te kunnen beginnen.

Arendt maakt in haar denken onderscheid tussen het verschijnen dat we doen als representant van een groep of een kenmerk (vrouwen, een minderheid, diersoort mens) en het verschijnen als uniek individu, in staat om iets nieuws te beginnen door te handelen in de publieke ruimte (Arendt, 1958). Om dit te doen, hebben we coulissen nodig: een donkere achtergrond waar al onze niet ter zake doende persoonlijke eigenschappen uit het zicht blijven (Borren, 2012).

Door privacy hebben we de donkere achtergrond van waaruit we naar voren kunnen treden. Met het verdwijnen van privacy zou deze mogelijkheid verdwijnen en blijft er een maatschappijvorm over waarin we niet echt mens kunnen zijn, enkel representanten van kenmerken en groepen (Arendt, 1958).

Hoewel dit een abstracter perspectief is op de impact van de gegevensverzameling, brengt het iets naar voren wat ik nog niet eerder ben tegengekomen. In dit perspectief staan belangen in het privé en het publieke domein niet op gespannen voet met elkaar, maar zijn ze op een gelaagdere manier met elkaar verbonden. Waar privacy in de inleiding lastig viel te verdedigen, omdat het geen concrete baten kon voorleggen, kan ik vanuit dit perspectief voorleggen dat een volledig gebrek aan privacy zou zorgen voor een onmenselijke samenleving. Daar wegen de voordelen van big data niet tegen op, want het gaat ten koste van een veel fundamenteeler aspect van de maatschappij. Dit perspectief verruimt dus de manieren waarop we kunnen kijken naar de spanning tussen big data en privacy.

CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Conclusie

Ik begon mijn paper met de lastige positie van privacy in relatie tot de recente ontwikkelingen rond big data. Ik heb laten zien dat het belangrijk is om in dit spanningsveld stil te staan bij de waarde privacy zelf. Door een discoursanalyse wilde ik de verschillende aannames rondom privacy verhelderen en de discussie verruimen van een juridisch naar een politiek-filosofisch debat.

Ik heb laten zien dat het liberale en het marktperspectief een beschermende werking van privacy articuleren. Het nicheperspectief is de hedendaagse vertegenwoordiger. We kunnen deze goed begrijpen als vormen van negatieve vrijheid die worden verdedigd. Hierbij blijft de fundamentele spanning tussen privé- en publieke belangen problematisch. Tegenover deze opvatting heb ik het perspectief van Arendt gezet. Dit perspectief laat zien dat we niet alleen kunnen kijken naar dat wat privacy beschermt, maar ook naar dat wat privacy mogelijk maakt, namelijk handelen in de publieke ruimte. Bij dit perspectief staan privacy en publieke belangen niet haaks op elkaar, maar zijn ze met elkaar verbonden.

Discussie en vervolgonderzoek

Ik heb nu de aanzet geschetst van twee visies op privacy, opgevat als een verdediging van negatieve en als verdediging van positieve vrijheid. De vraag is hoe deze visies zich tot elkaar verhouden. Zijn het simpelweg twee zienswijzen op hetzelfde verschijnsel of hebben we het over twee wezenlijk verschillende fenomenen? Gaat er niet iets van de beschermende functie van privacy verloren in het Arendtiaanse perspectief? Hoe kunnen we dan andere spanningen tussen publieke en privébelangen nog begrijpen of recht doen? Vervolgonderzoek is nodig om de relatie tussen de twee perspectieven verder te doordenken.

ROL VAN DE STUDENT

Laurine Blonk heeft deze studie verricht als bachelorscriptie voor de studie Humanistiek, onder begeleiding van Dr. Martien Schreurs. Het onderwerp heeft ze zelf voorgesteld en is aangescherpt door de begeleider. De keuze voor literatuur, de analyse en de schriftelijke verwerking ervan zijn door de student uitgevoerd en zijn regelmatig besproken met de begeleider. Dit paper is een bewerking van de scriptie.

Een deel van dit paper is tevens een bewerking van een eerder gepubliceerd artikel in het studentenjournal *Partage* Vol. 3, Nr. 1 (2014): 'Wat is de waarde van privacy? Drie verschillende invalshoeken'.

REFERENTIES

1. Arendt, Hannah (1958). *The Human Condition. Second edition*. Chicago: University of Chicago Press (uitgegeven in 1998)
2. Baghai, K. (2011). Privacy as a Human Right: A Sociological Theory. In: *Sociology* 46(5) p. 951-965
3. Berlin, Isaiah (1958). Two concepts of liberty. In: Isaiah Berlin (1969). *Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press
4. Borren, Marieke (2010). *Amor mundi: Hannah Arendt's political phenomenology of world. Doctoral dissertation*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam
5. Cate, F.; P. Cullen & V. Mayer-Schönberger (2014). *Data Protection Principles for the 21st century: Revising the 1980 OESO guidelines*. Van: http://www.oii.ox.ac.uk/publications/Data_Protection_Principles_for_the_21st_Century.pdf
6. Coll, Sami (2014). Power, knowledge, and the subjects of privacy: understanding privacy as the ally of surveillance. In: *Information, Communication & Society* 4, p. 1-14
7. Cohen, Julie (2013). What privacy is for. Privacy Self-Management and the Consent Dilemma. In: *Harvard Law Review* 126(7). P. 1904-1933
8. Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press
9. Giroux, H. (2014). Totalitarian Paranoia in the Post-Orwellian Surveillance State. In: *Cultural Studies* 28, p. 1-33
10. Habermas, Jürgen (1985). *The Theory of Communicative Action, Volume 2: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Boston: Beacon Press
11. Hallinan, D.; M. Friedewald & P. McCarthy (2012). Citizens' perceptions of data protection and privacy in Europe. In: *Computer law & security review* 28, p. 263-272
12. Han, Byung-Chul (2012). *De transparante samenleving*. Amsterdam: Gennep B.V. Vertaald uit het Duits. Oorspronkelijke titel: Han, Byung-Chul (2012) *Transparenzgesellschaft*. Berlijn: Matthes & Seitz
13. Kool, Linda; Jelte Timmer & Rinie van Est (2015). *De datagedreven samenleving. Achtergrondstudie*. Den Haag: Rathenau Instituut
14. Podesta, J.; P. Pritzker; E. Moniz; J. Holdren & J. Zients (2014). *Big Data: Seizing opportunities, preserving values*. Washington: Executive Office of the President
15. Power, Michael (1999). *The Audit Society. Rituals Of Verification*. Oxford: Oxford University Press
16. Rengel, Alexandra (2013). *Privacy in the 21st century*. Leiden: Nijhoff.
17. Sarat, Austin (2014) (red). *A World without Privacy. What Law Can and Should Do*. Cambridge: Cambridge University Press
18. Schoeman, Ferdinand (1984) (red). *Philosophical Dimensions of Privacy. An Anthology*. Cambridge: Cambridge University Press
19. Solove, Daniel (2007). "I've Got Nothing to Hide" and Other Misunderstandings of Privacy. In: *San Diego Law Review* 44, p. 745-757
20. Stalder, F. (2010). Autonomy and control in the era of post-privacy. In: *Open 19. Beyond privacy: New notions of the private and public domains*. Amsterdam: SKOR, p. 81-83
21. Vedder, Anton; J.G.L. van der Wees; Bert Jaap Koops & Paul de Hert (2007). *Van privacyparadijs tot controlestaat? Misdaad- en terreurbestrijding in Nederland aan het begin van de 21ste eeuw*. Den Haag: Rathenau Instituut